

KÁROLYVÁROS S A HORVÁT HATÁRŐRVIDÉK KELETKEZÉSE.

Irta: DR. THALLÓCZY LAJOS.

I.

Ott, a hol most Károlyváros terül el, a Kulpa folyása mentén, melybe a Dobra s a Mrežnica vizével bővült Korana vize ömlik, feküdt a *dubovaci* vár, igazabban mondva várkastély (castellum), melyet okleveleink majd Dobouchnak, majd Dobowcznak s végezetül Döbowacznak emlitenek.

Dubovac ama várrendszernek vala kiegészítő határvára, mely Stenišnyak, Skrad, Kamensko, Belaj középpontokkal a gorikai nemzetiségnek telepes vidéke, zsupája: várispánsága volt. E szlapon nemzetiségből vált ki a Goriczai, Babonics, Blagay néven ismert magyar főri család. A többi ág: külön vezetéknevvel bratsztyákat, vérrokon közösségeket alkotván, mint a goriczai törzsnek vérségi kötelékben álló részei éltek a maguk régi szokásai („za starom pravdom“) szerint.

Ezek az önmagokat igazgató nemzetségek, melyeknek birtok-egyeteme közjogi vonatkozásaival *királyi tulajdont* képezett, lassanként hozzásimulván a magyar közigazgatási rendszerhez, beléolvadtak a megyei szervezetbe. Tény, hogy Dubovac, Gradec várak s a hozzájuk tartozó Gaz és Jelsa falvak a XIV. században már Zágárbmegye tartozékai, egyházi tekintetben pedig a goriczai főesperesség podgoriai kerületébe kebelezvék.

Első ismert adományosa Dubovac és Gradec várának Ónodi Cudar Péter kir. főpohárnok, 1369-ben szlapon bán, a ki 1382-ig¹⁾ az Anjouknak leghivebb támasza e vidéken.²⁾ Valószínűnek tartjuk, hogy már Róbert Károly eladományozta volt e birtokokat, de az első adománylevelet nem ismerjük.

1) Pesty: *Eltűnt vm.* II. 274.

2) A Cudarok teljes nemzedékrendét összeállította *Dr. Wertner Turul* 1891. évf. 141. s köv. l. A Cudar név pedig lengyel méltóság neve volt. Lásd *Ducange* régi kiadásában *Zudar* alatt.

Cudar Péter bán fia Simon az „in contrata de Gaz“ fekvő két váracstól, Grادهет és *Dobouchot* (castellum) zálogba vetette Cséki Mártonnak és Zselizi Andrásnak. Ezek meg, Cudarék visszaváltási jogának épségben tartásával Csupor Istvánnak s testvéreinek engedék át e zálogos javakat. 1426. aug. 13-án azután Csuporék 400 arany forintért Blagay Miklós fiának Antalnak zálogosíták el a birtokokat, melyekbe az új zálogbirtokost szept. 10. iktatta be a császári káptalan.¹⁾

Blagayék már tizenhat év múlva 1440. máj. 3. túladtak Dobovac vára egynegyed részén, száz arany forintért zálogba vetvén azt Goriczai Ladomerych Simonnak.²⁾ Két év múlva 1442. febr. 16. a löbbi birtokon is tuladott Blagay János, a mennyiben Frangepán István 350 arany forintért magához váltá a zálogjogot.³⁾

Ekkép Dubovac, melynek birtokát Mátyás király 1481-ben újból biztosítá a család részére, a Frangepánok kezén maradt, még pedig az ozalji ágén, melynek megalapítója a híres diplomata Frangepán István s ekképen származik le:

Az ozalji Frangepánok utolsó sarja István, nagynevű, de a mi a birtokszerzést illeti, teljesen a kor szokásaiban osztozó kapzsi sógorával Zrinyi Miklóssal 1544. birtokai tekintetében kölcsönös örökösödési szerződésre lépett. A gyermektelen István, a ki pénzzavarokban szenvedett, sógorától függött. A szigeti katasztrófa (1566.) után Zrinyi Miklós három fia György, Kristóf és Miklós vették át a gyámkodást nagybátyjuk felett. A miért egy nagy pörében Kerecsényi Kristóf, Orlovchych Gergely és Wragowich Kristóf ellen, kihuzták a hinárból, többi birtokai között Dubovacot is bevallotta nekik 1570. aug. 17-én, 1575-ben pedig 12,000 frt életjáradékot kötvén ki magának, a Zrinyiek tényleges birtokosai lettek az ozalji Frangepán-vagyonnak. Frangepán Istvánnak 1577. történt halála után, a korona ugyan érvényesíteni akarta jogait az ozalji birtokokra, de a Zrinyieknek tekintélye elfődte a birtoklás megtámadható

1) Blagay cs. okl. 278—9. l.

2) U. o. 337.

3) U. o. 339—70.

jogczimét.¹⁾ Elannyira teljesnek tekintették e tényleg birtokukban lévő várra való jogczimüket, hogy 1577-ben Zrinyi György és Miklós, nemes Peransky Gáspár kipróbált hívöknek s általa két fiának Jánosnak és Istvánnak 800 frtért elzálogosíták Dubovac várát, a hozzátartozó Draga nevü váralját s Gaza és Jelsa nevü falukat, kikötvén, hogy az ozalji borok korcsmáltatási joga, a Csáktornyára való fuvarozás s egynémely jobbágy tekintetében elrendelt intézkedés épségben maradjon.²⁾

A politikai események, jelesül a folyton ismétlődő török becsapások a vidék társadalmi és gazdasági képét teljesen felforgatták. Károly főherczeg, Miksa király testvére, arra való tekintettel, hogy az apró-cseprő rosszul felszerelt várak nem állhatnak ellen a folyton megújuló berohanásoknak, egy jól felszerelt várnak az építését találta legjobbnak, mely egy majdan megszervezett *határvidéknek* legyen a középpontja. Eleinte a Trepča és Utinja folyam köze uralta Stenishákra gondolt, de később Dubovac környékét találta a legalkalmasabbnak.

A Kulpa éjszak felé nagyot kanyarodik s éjsz.-kelet felé hátvédül az akkori még sűrű irtatlan draganiői erdő szolgált. A Koruna, Dobra s Mrežnica folyók alkotta vízhálózat délről erős akadályokat gördített a mocsaras árterü Kulpa szurdokának megközelítésére. Nyugatra pedig egy részt a Beliorh, másrészt Möttling két védőlánca: a Zdralac és Vrhi nad Bukovem hegységek nyujtának biztos menedéket.

Ennek a vidéknek Dubovac vára volt a középpontja. A főherczeg tehát az 1578-iki szerencsétlen harcok után mindenekelőtt arra törekedett, hogy megszerezze a vár építéséhez megkívántató területet. Erre nézve hadmérnökei a dubovaci vár-birtokhoz tartozó Gaz falu területéből hét paraszttelnek a kihasítását vélték legezélszerűbbnek. A kisajátítás már 1578-ban megtörtént s a kincstár állítólag 600 frt kisajátítási összeget fizetett érte.³⁾ A várát 1579. júl. 13-án kezdik építeni s a szlavóniai Zrinyi, Frangepán s Blagay-jobbágyok serény munkájával 1580-ban már meg is épült.⁴⁾

A vár azonban így magában terület nélkül nem nyujtott elegendő biztosítékot, hogy a várparancsnokoknak mindenben szabad kezük legyen. Részben az élelmezés, részben az egyöntetü igazgatás szempontjából szükség volt a dubovaci Zrínyi-birtok megszerzésére. Károly

1) A Zrinyi-féle családi iratokból.

2) Lopašić Radoslav. Monumenta hist. jur. Slav. mer. Hrvatski urbari. I. 123—126. l.

3) Így írja Vaniček a határvidék történetirója, de forrást nem idéz. Mi nem akadtunk az illető vétel nyomára.

4) A részletek Lopašić R. monografiájában: Karlovac, Zágráb, 1879. 23—26. l. Jobbára Istvánffy követi. Használta a közös p. ü. lev. is, de nem teljesen.

főherczeg ugyanis nem akart földesuri hatalom alatt álló jobbágyokkal s nemesekkel bajlódni, neki a Gaz és Jelsa közti egész vidékre volt szüksége, hogy azt a maga katonai czéljaira berendezhesse.

Megindultak tehát a tárgyalások a tényleges birtokosokkal : Zrinyi Györggyel és Miklóssal, kiknek hive Peransky birta a várat. A két úrnak nem is lehetett lényeges kifogása e kisajátítás ellen. Egyrészt a török beütések következtében amugy is megcsappant a jövedelem, másrészt elkerülük vala a kincstárral való huzavonát s azonfelül országos érdek is volt, hogy ezáltal a többi szlavón birtok is hathatósabb védelemben részesüljön.

Károlyváros érdemes történetírója azt állítja, hogy Zrinyiék 14,000 frtért engedték át a várbirtokot.¹⁾ A rendelkezésünkre álló adatok máskép tüntetik fel az eljárást. 1580-ban ugyanis a bécsi udvari kamara a belső-osztrák: gráci kamara útján elrendelte, hogy legelőbb a várbirtok becsüjét kell megállapítani s e czélból a leltár elkészítésére kérte az érdekelt feleket, jelesül Zrinyiéket s ez esetben Krajnát is, mely Karinthiával és Styriával a 700,000 frnyi építési költségekben részes vala. 1579-ben aug. 1-én leltározták s állapították meg Dubovacot első sorban szlavón nyelven, melynek egykoru német fordítása is készült.²⁾ E Zrinyi-féle leltár azonban Károlyváros építése előtt kelt, de míg a vár felszerelésével el nem készültek, Dubovac átadásáról szó sem lehetett. Két év mulva Károly főherczeg sürgetésére a gráci udvari kamara Ankerreither János krajnai harminczadost bizta meg, hogy a leltárat újból elkészítse.

A főherczeg 1580. decz. 6-án adta ki neki parancsban, hogy a vár javainak s állapotának összeírását mentől előbb kezdje meg. Ankerreither decz. 16-án vette kezébe a rendeletet s 1581. január 12-ik napját tűzte ki a munkálat megkezdésére. Előbb azonban megkérdezte b. Ungnad Kristófot, a bánt, hogy indulhat-e magában is útnak, mert a rendeletben nincs szó róla, hogy vegyen-e maga mellé egy másik meghatalmazottat is. A bán azt válaszolta, hogy ne várjon senkire s induljon utjára. A nagy hófúvások miatt csak jan. 19-én ért Dobovacra.

Dobovacon jan. 20-án legelőbb gróf Zrinyi György horvátországi jószágigazgatójával Zebych Györggyel értekezett, a ki nem ellenkezett semmiben. Mire előhivatta Dubovac városa biráját³⁾ öt idősebb polgárral, aztán odaidéztetett mindenkit, a ki valamikor a vár szolgálatában

¹⁾ I. m. 17. l. Hihető, hogy a gráci kamara adatai deritenek majd teljes világot ez ügyre.

²⁾ Közli Lopašić Hrvatski urbari. 97—117. l. „Legystar zel i Kmetow grada Dwbowcza“.

³⁾ Zlwsyč Ztypan mindkét Dobovac (felső és alsó) bírása.

állott, avagy jelenleg is szolgálatában volna, továbbá a falusi kenézeket, ispánokat és molnárokat s ezeknek, az ő kérdéseire hit alatt bevallott adatai alapján állítá egybe az összeírást.

Jelentése 1581. aug. 16-án került a főherczeg elé.¹⁾

E két jelentés, az 1579. s 1581-iki azonban — bármilyen hiteles adatokon alapult légyen is, nem vezetett célra. Ernő főherczeg 1582. szept. 26-án Istvánffy Miklós útján elrendelte ugyan, hogy Zrinyiek vallják be végre a felségnek a várat, de Zrinyi Györgyék a két főherczeg gyöngéd nyomását úgy látszik passiv ellenállással viszonyozták. Az egyezmény értelmében át kellett volna adniok a várat, de minthogy a király nem írta meg nekik, hogy *kinek* adják, a vár még 1583. elején Zrinyiek birtokában volt.

Pedig a kérdés pénzügyileg legalább egyelőre teljesen tisztázva volt. A király beleegyezett, hogy míg Zrinyiéket nem kárpótolhatja hasonló értékű jószággal, évente 800 forintot fog nekik fizettetni, de viszont ők bevallani tartoznak neki a két várat. Zrinyiek ráállottak az alkura, de kivánták, hogy a várat szabályszerűen vegyék át a király emberei. Ennek következtében a király 1583. január 16-án biztosokul kinevezte Chramaya Kristóf zágrábi olvasó kanonokot és Vrnoczy Mihály zágrábi és körösi dicatort s megbizta őket a leltár végleges megszerkesztésével, az átvétellel s a jobbágyok részéről leteendő hűségeskü átvételével.²⁾

Az átvétel azonban még mindig késett. A király azonközben — máj. 20-án — azt is elrendelte, hogy a topuszkoi apátsághoz tartozó s a zágrábi püspöktől védelmi czélokra átengedett *Pokupiai* várat vegyék át.³⁾ A főherczeg megunván a sok huzavonát, aug. 18-án erős királyi parancsot eszközölt ki, meghagyván a biztosoknak, hogy tüzzenek ki határnapot az átvételre. Rendelet ment Károly főherczeghez is, hogy a maga részéről szintén rendeljen oda biztosokat, a kik a királyi biztosok alá rendelve („subordinet“) vegyenek részt az actusban. A vár átvétele után a Zrinyi grófoknak járó 800 frt évi megváltási díjat fizessék, a mennyiben kitelik, a vár jövedelméből, avagy ha nem lesz rá költség, akkor a szlavón és horvát végvidék védelmi alapjából.⁴⁾

1) Relatio sive conscriptio bonorum castelli Dobowacz per me Joannem ab Ankerreith in mense Januarii peracta, Anno 1581. Közös pénzügyi levéltár. Tördékesen közli Lopašić i. m. 123—8.

2) Közös pénzügyi lev. Hung. Lopašić Karlovacában Vrnoczyt, ámbár így írta a nevét Vurnovečkire változtatta s a kanonok neve nála Mikulić, Hurtert idézván.

3) Károlyváros közelében Hernetić mellett Pokupsko. A püspök 200 frt évi kártérítést kért, de megtagadták.

4) Közös pénzügyi lev. Az átvevést elrendelő kir. meghagyás 1583. aug. 18. Zrinyiéknak is megküldetett.

Az átadás végre megtörtént s 1583. okt. 12-én a biztosok elkészíték Dubovac és Pokupia várak leltárát s az erről szóló jelentést nov. 17-én terjesztették a felség bécsi udvari kamarája elé.¹⁾ A leltár Dubovacot illetőleg az 1579-ki Zrinyi s 1581-ki Ankerreither-féle előzetes felvételek alapján könnyen ment s csak abban tér el azoktól, hogy az 1579—1583 közti változásokat feltünteti. Sőt a két előbbi jelentés anyyiban alaposabb, a mennyiben átszámítják a jövedelmeket s tételesen is kimutatják az egyes czimeket. Ez okból a három leltárát egybevetettük. Lopašić jegyzeteire csak utalunk az illető helyeken. Pokupia várának leltára eddig ismeretlen.

A hivatalos tárgyalások emez aktaszerű jellemzése fölötte egyoldalú. Teljesen csak akkor érthető e kisajátítási ügylet politikai és gazdasági fontossága, ha néhány szóval feltüntetjük annak indokait s vázlatosan bár, de utalunk történeli háttérére.

II.

I. Ferdinánd király halála után az osztrák örökös tartományok délkeleti csoportja, az u. n. belső-osztrák (inner-österreichisch) tartományok: Styria, Karinthia, Krajna, Görz, Istria, Triest, Ferdinánd király harmadik fiának: Károly főhercegnek jutottak a kormányzata alá. Ez által a Habsburgokat uraló országoknak bizonyos foederatív csoportosulása keletkezett, a mennyiben a cseh-osztrák terület s a magyar korona akkori területe Miksának jutott, Ferdinándnak pedig Tirol s a felső osztrák részek kerültek a birtokába. E csoportozatok feje a német császári korona viselője Miksa cseh és magyar király maradt ugyan, de a közvetlen kormányzás tisztét az oszlályrészökül jutott országokban az illető főhercegek gyakorolták.

Magyarország területi átalakulása történetében Miksa király öcsésének Károly főhercegnek jutott ez időben a legnagyobb szerep. Kelléténél hosszabb kitéréssel fárasztanók az olvasót, részletesen tárgyalván, miként vált szorosabbá az a viszony, mely a török berohanások elleni védelem céljából a belső-osztrák tartományokat 1527., sőt mondhatni már Mátyás király halála óta összefűzte Szlavóniával.

Teljesen elég, ha megemlítjük, hogy a belső-osztrák tartományok 1527 óta, mikor pénzt adtak és katonát állítottak a horvát- és tótországi határ védelmére, első sorban a maguk érdekében jártak el. Horvát és tót vidéken, tehát az elővédeken harczoltak s ezalatt török

¹⁾ Lásd alább magyar fordításban.

hódoltságtól mentes hazájuk gazdaságilag fejlődhetett. Belső-Ausztria ily módon pénzt és vért áldozott ugyan, de a török szomszédságból származó gazdasági és társadalmi bajok kizárólag a tótországi és horvát vidékekre neheztedek. Közjogi tekintetben a határvidékek semmiféle kapcsolatban sem állottak az osztrák tartományokkal, mert az a körülmény, hogy német és szlovén zsoldosok alkották számos szlavón és horvát végvár őrségét, csak annyit bizonyít, hogy Magyarország a török ellenében mintegy állandó katonai egyezményre lépett a vele, védő- és dacszövetségben álló határos országok rendeivel, de a bán, mint a király helytartója katonai tekintetben is független hivatalnok a magyar koronának. Így volt ez 1524. óta, a mikor Ferdinánd osztrák főherceg és II. Lajos magyar-cseh király ez irányban megegyeztek. Így fogták fel a viszonyt a stajer, karantán és krajnai rendek is, a kik egyébként a maguk történeti külön egyéniségüket egymással szemben is hangsúlyozták.

1578-ban gyökeres változás áll be ez irányban. Károly főherceg ugyanis a stajer Mura-melléki Bruckba hívta össze a belső-osztrák rendeket, hogy velük a török elleni határvédelem tekintetében gyökeres határozatot hozasson. A rendek erre el is vállalták a horvát (tenger-mellék, s a régi horvát várak: Zenggel) s a szlavón (Kulpa-Dráva-mellék) határvidékek katonai budgetjét, de kikötötték, hogy e határvidék igazgatása egy külön belső-osztrák haditanács által történjék s hogy a bán katonai ügyekben a főherceg alatt álljon.¹⁾ Károly főherceg tehát elérte régi vágyát s Miksa király menten ki is nevezé a két határvidék administratorának, jobban mondva katonai helytartójának, utasítván a bánt, hogy katonai ügyekben vele érintkezzék.

Károly főherceg tehát — mint Miksa király 1578. márcz. 20-án kijelenté — nem a magyar korona testéből kiválasztott végvidék császári helytartója, de a földrajzi közelségből kifolyólag helyettese a királynak, a végvidéket illető hadügyekben. A magyar s a tótországi rendek ebben ugyan megnyugodtak s kívánták, hogy ezek a hadi intézkedések is a polgári hatóságokkal egybefüggésben, tehát törvényesen lépjenek foganatba, de ez már csak jámbor kívánság vala.²⁾

Tényleg Károly főherceg úgy értelmezte a maga új hivatalát,

¹⁾ Rački Ferencz: Književnik, 1866. Ob obrani hr.-slav. granice 510. Vaniček: Gesch. der Mil. Gr. I. 39—62. csak a hadügyi levéltér adatait használta zavarosan, az 1578. magyar országgyűlés lefolyását meg sem értette. Számos adat van erre a gráci tart. lev. Kriegswesen cz. a., s a gráci helyt. lévő belső-osztrák hatósági lev. anyagában. Kiegészíti az anyagot a közös p. ü. levéltár. Az 1578. orsz. gy.: M. Orszgy. Eml. VI. köt. 277.

²⁾ 1578: 15. t.-cz.

hogy innmár a bán neki alantas hivatalnoka s a horvát-szlavón hadierővel feltétlenül akart rendelkezni. A tótországi rendek azonban kijelenték, hogy csak a bánt ismerik el országos kapitányuknak, mint a kir. banderium fejének, alatta s általa szolgálnak csak a királynak. Mindezen tiltakozások daczára Károly főherczeg tényleg külön szervezetet alkotott a rábizott határvidékből s katonai, de leginkább Belső-Ausztria védelme szempontjából éppen azt cselekedte meg, a mi ellen Miksa király a magyarorsz. rendekhez intézett leiratában tiltakozott: új kormányzatot hozott be.

1578-ban kezdődik voltakép a *polgári* s a *katonai* Szlavónia elválása. Eladdig a régi magyar királyi szervezetet csak meg-megszakítá egy-két pontján a török haderő s a német zsoldos elem — a mennyire e változó őrségek nyomot hagynak — borítá el helylyel-közzel a kir. hivatalos szervezetet, de a régi magyar állam s keretében még a régi horvát- és tótországi elemek működtek. Károly főherczeggel új korszakra virradt Szlavónia. A báni Horvátország, mely a csonka Zágráb és Varasd meg egy darab Körösmegyéből állott, megmaradt ugyan régi állapotában, de a határvidék összes társadalmával abszolút uralom alá jut, katona parancsol, intézkedik s kísérletezik ott.

III.

Igaz, hogy Szlavóniának és Horvátországnak csak a szegényebb része lett határvidékké, az a föld, melyen nagyobb, de nem termékeny, kevésbé művelt uradalmak voltak. Ezek főgazdagsága az alig értékesíthető fában állott, néhutt, mint Gurzdanskoban vasat és ezüstöt bányásztattak a Zrinyiek. E nagy uradalmak gazdasági középpontja: Zágráb, annak a piaczára voltak utalva. A Kulpa-menti részek földrajzilag a belső-osztrák tartományokra támaszkodtak ipar, kereskedelem s gazdasági termelvényeik értékesítése szempontjából s ebből érthető az a nagy befolyás, mely ez időben a sokkal nagyobb biztonságot nyújtó Laibachnak és Grácznak jutott Szlavónia ügyeiben. Igaz ugyan az is, hogy északon a túl a dunai részeknek évszázados szoros egybefüggés következtében el nem enyészthető vonzó ereje szintén érvényesült, ámde e részeknek is akkoriban Bécs vala a középpontja.

Ez a kettős német hatás tetemesen megkönnyíté a határvidékeknek kiválasztását az állam területéből. Más oka is van e nevezetes átalakulásnak. A horvát nemesség már a XVI. század folyamán liquidált a bosnyák-török végeken s részben királyi zsoldon szolgált, részben elvándorolt. A mennyiben pedig az állam területe nem került török

kézbe, azt német, krajnai s egyéb nemzetbéli őrsegek védték. A Zrinyiek, Frangepánok, Blagayak elköltözése azonban nemcsak politikai, hanem nagyfontosságú gazdasági következményekkel is járt.

Abban az arányban, a mint e gazdaságilag még a magyar középkori szellemben dolgozó nagybirtokosok elvonulnak váraikból s részint szlavón, részint magyar és erdélyi, majd osztrák vidékeken keresnek biztonságot, megbomlik ősi földjükön az addigi társadalmi szervezet. Az ugyszólván katonai czélokra kisajátított területen, az átmenetet leszámítva, egészen új rendszert hoznak be a császár parancsnokló tisztjei. Új telepítvényesek: az uszkókok (menekülők) lépnek a szétzüllő jobbágy-ság helyébe s a magyar koronának már olyan, a milyen alkotása helyébe teljesen császári teljhatalommal rendezett intézmény áll elő, fokozatosan a török veszedelem arányában. Az ellenállás, melyet a régi jussaikhoz ragaszkodó szlavón rendek eleinte kifejtének, lassanként meggyöngült, mert hisz birtokaikat s Zágrábot a töröktől e határvidékek oltalmazták.

Ha a határvidék politikai szerepét mérlegeljük, így áll a dolog. A török terjeszkedésnek a magyar állam felosztása után nem állhatta útját a Mátyás király megalkotta nemzeti végvidéki szervezet. 1527—1578-ig a Habsburgok ideiglenes eszközökkel helyettesíték e bomladozó intézményt, 1578. óta pedig, részben a viszonyok kényszerűsége következtében, részben az akkori alkotmánynak csöndes megkerülésével, jó részben osztrák pénzzel, szlavón munkával császári zsoldosokkal kihatósították, elszigetelték az államterület egy részét.

Az új határvidéki intézmény lassanként eltüntette a régi uradalomnak alkotásait s a középkori gazdasági fejlődés helyébe a katonai élelmezés rendszere lépett. A végvidéki társadalomban egyforma lett mindenki, a tiszt volt az ur. Ennek a szervezetnek legjobban megfelelt a házközösség rendszere, mely módot nyújtott, hogy a férfiaknak biztos ellátásuk s nyugdíjuk legyen természetben — ha el nem estek a háboruban. Az asszonyok vezették a háztartást. A katonai bürokrácia párosulva az egyéni birtokszerzést kizáró házközösségi intézménnyel megalkotta azután a gépiesen működő s közel kétszáz évig katonai tartalékként szereplő u. n. granicsár intézményt.

S hogy ez intézménynek első életbeléptetése alkalmával miként jártak el, arra tanulságos bizonyíték a Károlyváros alapítását megvilágító dubovaci várbirtok leltára, mely többet mond az efféle iratoknál. Nem közönséges egybeállítással van dolgunk, hanem valóságos irott fényképmásolata fekszik előttünk az azon korbéli állapotnak. Közgazdasági szempontból fölülte érdekes, hogy miként alakul meg ezen a még régi magyar szervezetű várbirtokon, mely híven tükrözteti elének az ősi rend-

szert: az új, a császári akarattal felépített határváros, *Károlyváros*, Karlstadt, Karlovac, mely a Fiume-Zágráb közötti forgalom átjáró helyévé lett s természetes fekvésénél fogva Krajnát s Laibachot birta hátmögül.

Károlyváros alapítása a belső-osztrák forgalomnak megnyitotta *Fiumét*, mely eladdig sokkal nehezebben vala megközelíthető. Ennyiből is esemény ez a tengeri összeköttetés történetében, mert tudvalévő, hogy a régi magyar királyság a *bihács—zenggi*, s *bihács—knin—zarái* utvonalon érintkezett Dalmáciával, mely gazdagon tagozott partjaival a magyar Alföldnek természetes kikötő-hálózatát alkotta. Fiume, az idők folytán osztrákká vált helyi jelentőségű kikötő, csak Bosznia eleste s az 1592—1606. harcok után emelkedik.

V.

1583.

A dubovaci vár leltára s Dubovac, valamint Pokupja vára jövedelmeinek összeírása.

Készült ő cs. felsége udvari kamarája számára.¹⁾

Az úr ezeröttszáznyolcvanharmadik évében, Dénes vértanu ünnepe után való szombatn, vagyis október hava tizenkettedik napján. Dubovac vára, valamint Alsó- és Felső-Dubovac városa leltára és összes tartozékainak lajstroma; nemkülönben a lakott és pusztá falvaknak, telkeknek és zsellérségeknek, valamint a vinczelléreknek az azokból eredő jövedelmeknek és szolgálmányoknak, azonkép a többi összes haszonélvezeteknek s a várral egybefüggő bevételeknek a cs. és kir. felségre háramlás idejében történt összeírása.

E vár ő felsége számára birtokba vétetett a felülírott napon.

A várbeli²⁾ hadi eszközök:

„Glaznik“-nak ³⁾ nevezett vas mozsár	...	2
Szakállas puskák „Zakalus“	...	2
Vas lánc	...	2
Egyik a belső felvonó hidon, másik a vashidon, vas-		
kulcsal	...	1
A külső felvonó hidon vaslánc	...	1

Egyéb említésre méltó hadi eszköz nem találtatott.

¹⁾ Eredetije latinul. Megjegyezzük, hogy ez a végleges átvételi leltár kiadatlan.

²⁾ Dubovac.

³⁾ Glasnik = a szőlő, a német Singerin horvát neve.

Élelmi szerek:

Buza mérőben „polovnicza“ ¹⁾	10
Rozs-mérő	10
Köles „	10
Kása „	10
Dubanici bor köből	10
Elég hitvány faasztal	2

Dubovac várának tartozékai:

A felső város,²⁾ melyben alólírt polgárok, illetőleg lakosok részint egész, részint fél városi telkeket bírnak:

Puksar ³⁾ Márk deák (litteratus) bír	2 telket
Kaczanky özvegye (Kaczankyné), <i>puszta telek</i>	1	„								
Vlasych „	1 ⁴⁾ „
Zmyloyenych Gergely	1 „
5. Kwssetych György	1 „
Vidoszsyh János	1 „
Brundich Simon	1 „
Karinowych András	1 „
Fabianich özvegye	1 „
10. Kazich Mihály	1 „
Horvath János	+ ⁵⁾ „
Smiatych Mihály deák	+ „
Gozpoich István	+ „
Kochiar Gergely	+ „
15. Jaczinich Miklós	1 „
Biotyka András	1 „
Jakowchich Tamás	1 „
Zenianin András	1 „
Ihuskanich Pál	1 „
20. Halanyk özvegye	1 „
Zlathar Mátyás	2 „
„ „ birja Kowachich özvegyeét	1 „
Kossethych György	1 „
Velanonych György, <i>puszta</i>	1 „
25. Hazanonych János	1 „
Ihurchych Gergely, <i>puszta</i>	1 „
Zkamezkogha ⁶⁾ Marichych	1 „
Sostar Péter	1 „
Bogdanich János, <i>puszta</i>	1 „

1) Metreta = mérő, polovnicza szlapon helyi kifejezés.

2) A dubovaci felső város a mai Bold. Asszony temploma körül terült el (Károlyváros), az alsó a Kulpa felé terjedt, Draga a Váralja volt. *Lopašić* i. m. 97.

3) A vezetékneveket az eredeti helyesírással adjuk. A dubovaci deákokról *Lopašić* 2. j.

4) 1579. Vlasych Miklós még él. *Lopašić* 97. l.

5) Féltelek jele.

6) Kamenszkói.

30.	Besan György, <i>puszta</i>	1 telket
	Mihathow Mihály	1 „
	Psanacz özvegye ¹⁾	1 „
	Czwythich Milos	1 „
	Kochiar Gergely, <i>puszta</i>	1 „
35.	Husych István Mathko zsellérrrel	1 „
	Velanovich Ferencz, <i>puszta</i>	1 „
	Fabianich Miklós	1 „
	Pticharych Gáspár	1 „
	Zelyan Gergely	1 „
40.	Noska Márk	1 „
	Klywchar Pál	1 „
	Jurinovich Ferencz	1 „
	Iskych György	1 „
	Bukovacz András, Lukács zsellérjével	1 „
45.	Zykyl	1 „
	Vlasych Kristóf	1 „
	Byschanin János	1 „
	Jandrakonich özvegy Dorottya	1 „
	Kozych Gáspár	1 „
50.	Bandyras Péter	1 „
	Kauranka özvegy	1 „
	Syukouich Gergely	1 ²⁾ „
	Salkouich Tamás	1 „
	Barbýrych Vid, <i>puszta</i>	1 „
55.	Herihowych Miklós	1 „
	Ilych Péter	1 „
	Gerdonich György	1 „
	Velanovich Péter	1 „
	Deli Borbála	1 „
60.	Grabuz András	1 „
	Byschanin Gáspár	1 ³⁾ „
Összesen 59 gazda, 61 egész házhely		
5 fél		„
7 puszta telek ⁴⁾		

Alsó-Város (Dobovac).

	Vukovich Márk özvegye	1 telket
	Voksyh Borbála, <i>puszta</i>	1 „
	Spanich János	1 „
	Zwak Kristóf fia Simon	1 „
5.	Berdyk Lonchar	1 „

¹⁾ Neve Powacz János, Psanaból (alighanem oláh).

²⁾ Simon priztow (kisbíró), és Heryhowich zsellér (telkük nincs).

³⁾ 1581-ben e telek helyett Krayach György özvegyének telke szerepel.

⁴⁾ 1579-ben a Zrinyi-féle horvát leltár felsorol: 55 gazdát és 28 a puszta-telek száma.

Brodarich özvegye	1 telket
Terzya Mihály	1 „
Dubich Mihály	1 „
Zerblich Márton	1 „
10. Kachich Szaniszló	1 „
Dyakow Lukács	1 „
Kazych János	1 „
Chamberloth Gergely	1 „
Drabanath Lukács, <i>puszta</i>	1 „
15. Branich Gergely	1 „
Bosniachich István	1 „
Domakovich András	1 „
Sostar András	1 „
Kerchinich Lucza, <i>puszta</i>	1 „
20. Branich Ilona	1 „
Vidanich István	1 „
Jankovich Tamás	1 „
Maly Gergely, <i>puszta</i>	1 „
Jankovich Miklós	1 „
25. Pticharich Gáspár	1 „
Berkys özvegy	1 „
Ztansych Mihály, <i>puszta</i>	1 „
Sostar György	1 „
Sostar György másik	1 „
30. Vidanich Balázs, <i>puszta</i>	1 „

Összesen 30 gazda, 30 házhely¹⁾

5 puszta telek.

Ezek minden telektől fizetni tartoznak:

1. P é n z b e n:

1. Szent-Györgynapi rendes bért vagy dézsmát (censust) 16 kr. = 18 f. 56 d.
2. Szent-Mihálynap 16 „ = 18 f. 56 „
3. Húshagyó kedden 3 „ = 3 f. 48 „

2. A j á n d é k f e j é b e n:

1. Karácsony napján egy oldalast vagy kappant és fehér kenyeret, avagy helyette 1 kr.
A szegény, kinek nincs sertés vagy kappan a házában, fizet 5 dr. = 4 f. 35 d.
2. Húsvétkor, telkenként 12 tojást, két fehér cipót 1 f. 74 d.
3. A bold. szűz fogantatása napján 1 csirkét és két fehér cipót.
A ki nem bírja, fizet 2 kr. = 2 f. 32 d.

A z o n f e l ü l i j ö v e d e l m e k:

1. *Mérlegpénz* (Merchija).²⁾ Minden ezer font lemért méz után a várnak jut 10 kr. = 25 f. 1 d.
A mérlegelést a vár tartozik elvégezni.

¹⁾ A Zrinyi-féle 1579. leltár 29 gazdát sorol fel.

²⁾ Mjeračima.

2. *Mészárosok* jövedelem. A mészárosok minden eladásra szánt vágó ökör, birka, disznó, kecske stb. fejét tartoznak a várba beszoigáltatni. Minthogy egész nyáron s ősszel folyton vágnak, ebből a várnak tetemes a jövedelme. Károlyváros alapítása előtt mintegy 800 fejet vallottak be, ma 500 körül vág-
nak, ebből befoly... .. 25 frt.

3. Rév j ö v e d e l e m :

1. A Dubovac vára alatti rév.
2. A Károlyvárossal szemben lévő Gergurethich nevű rév.
Mindkettő a Kulpa vizén van, eddig a kettőnek jövedelme 30 frt.
Most azonban a gergurethichi révet Károlyváros (Carolstat) foglalta le, s ebből a városnak semmi haszna.
A dubovaci révvél átellenben, a Kulpa tulsó partján a vámot — bár régen Dubovacot illette, most Ozalj vára szedi.

4. Sz ő l l ő d é z s m a : 1)

A dubovaci szőlők évente dézsmával tartoznak, de jelenlegi elhanyagolt állapotukban felette csekély a jövedelem.

Gyümölcstől s veteményektől nem jár dézsma.

5. Sz o l g á l m á n y o k :

1. A lakosok a vár javítási munkálataira, s a hídak megépítésére kötelesek.
2. Hetenként négy napi munkával tartoznak:
a) egy napot buzaaratáshoz
b) „ „ zab „
c) „ „ köles „
d) „ „ szénagyűjtéskor.

Azonfelül tartoznak a vár földjeinek termését a várba szállítani.

E négy napra élelmet a vár köteles adni.

3. Másfél mérföldnyi távolságról tartoznak a bort be-
vinni s a városban a földesúr borát kimérni.
4. Tagadják, hogy a várhoz makkos tölgyerdők tartoz-
nának, melyből „*kernyake*” néven a makkoló disz-
nók után jövedelmet kellene húznia a várnak, ta-
gadják, hogy ezzel tartoznak. Ugyancsak ment min-
den tartozástól: a birka-, kecske-, sertéstartás.

1) Szlavoniában a decimat magyar változatában *dižma* használják *dežmati* = tizedet szedni *Lopašić*: 101. l.

6. H a t á r:

Mindkét város szántóföldjének határa körülbelől 100 hold. Szénapadlása azonban kevésnek van. Malom nem tartozik a várhoz, halászati jog pedig csak a Kulpából illeti.

Az összes pénzbeli jövedelem: 129 magy. frt 01.

G a a z f a l u.

Karwzych Lőrincz bíró és ispán vallja, hogy a következők a telektulajdonosok

Karwzych Lőrincz	---	---	---	---	---	---	---	---	+	1)
Gergwretich Péter	---	---	---	---	---	---	---	---	1	
Jansych Demjén	---	---	---	---	---	---	---	---	+	
Gasany György	---	---	---	---	---	---	---	---	+	
5. Gmazyeh Mihály	---	---	---	---	---	---	---	---	+	
Malyanowa Zsófia (Maly Zs.)	---	---	---	---	---	---	---	---	+	
Symech András	---	---	---	---	---	---	---	---	1	
Mathanyeh György	---	---	---	---	---	---	---	---	1	
Goytanyeh János	---	---	---	---	---	---	---	---	1	
10. Symecz György	---	---	---	---	---	---	---	---	1	
Janyech Lukács	---	---	---	---	---	---	---	---	1	
Bachyacz Herwatyn Péter	---	---	---	---	---	---	---	---	+	
Wlachow György fia	---	---	---	---	---	---	---	---	+	
Kachich János	---	---	---	---	---	---	---	---	1	
15. Bassyeh Kristóf	---	---	---	---	---	---	---	---	1	
Jagino zelo, <i>puszta</i>	---	---	---	---	---	---	---	---	1	
Hrwsat Mátyás	---	---	---	---	---	---	---	---	+	
Bachyacz Péter	---	---	---	---	---	---	---	---	+	} E telkeken épült
Krwsal Mihály	---	---	---	---	---	---	---	---	1	
20. Hwdych Szaniszló	---	---	---	---	---	---	---	---	1	} Károlyváros összesen
Paulinoviceho Zola, <i>puszta</i>	---	---	---	---	---	---	---	---	1	
Konachewychkyno zelo, <i>puszta</i>	---	---	---	---	---	---	---	---	1	} 7 telek, 6 egész és két fél.
Vlaha Mihalya, <i>puszta</i>	---	---	---	---	---	---	---	---	1	
Mevsa Gergely, <i>puszta</i>	---	---	---	---	---	---	---	---	1	
25. Puksar Márk, deák	---	---	---	---	---	---	---	---	2	2)
Mezaryeh Mátyás	---	---	---	---	---	---	---	---	1	
Rostych Balázs	---	---	---	---	---	---	---	---	+	
Babina János	---	---	---	---	---	---	---	---	+	
Duboki Márton	---	---	---	---	---	---	---	---	1	
30. Trombythas János	---	---	---	---	---	---	---	---	1	
Zmantara Péter	---	---	---	---	---	---	---	---	1	

Összesen: 31 telektulajdonos 22 egész, 9 féltelek.³⁾

Egy telek (legelő nélkül) *nyolcz hold*, némelyik (öt puszta telek) ennél is nagyobb.

1) A kereszték féltelekeket jelölnek.

2) Ezt gr. Auersperg Farkas tábornok foglalta le magának kertül és házhelyül.

3) Az 1579. összeírásban: 22 egész, 8 féltelek.

Jobbág yok (coloni) tartozása:

1. Szt.-Mihálykor telkenként	1 magyar forint =
26 f. 50 den.
fél „	50 den.
2. Karácsonykor kappan, vagy oldalas és fejr kenyér,
egy kr. értékben, a szegény 5 denárt fizet ...	1 f. 67 = 2 ¹ / ₂ den.
3. Bordézsmá.	
4. Húsvétkor minden telek ad: 12 tojást, két fehér
buzakenyeret (2 krért). A bold. Szűz fogantatása
ünnepén: tyúkot és 2 kr. (bécsi ért.)... ..	1 f. 23
5. Sertéstől tizedet adnak, a kinek nincs tiz sertése,
darabját megválthatja 2 krajczárral, egyből
azonban karácsonykor pecsenyének valót tartoz-
nak beadni a várba: Zarebernik a neve. Tejes
malacot azonban nem tartoznak adni.	
6. Bárány és méhköpü tizedet fizet, a kinek van.	
7. Korcsmáltatás, tartoznak a földesúr borát mérni.	
8. Minden egyes telek naponként munkaköteles, fél-
telek hetenként három napot szolgál. E munkák:
aratás, szőlőmivelés, behordás, vetés stb. efféle.	

Pénzbeli jövedelem 29 f. 40 kr.

J e l z a f a l u:

Karwzych Lőrincz ispán és biró bevallása:

Hwzyanych Gáspár... ..	+	
Jankowych György... ..	1	
Márton Czigány János veje... ..	1	
Mussich Péter, <i>puszta</i>	1	
5. Kwssenich György... ..	+	
Bahirych János, <i>puszta</i>	+	
Mochilych János	1	
Krisanich György nemes curiaként	1	
Krayachich Gáspár... ..	+	
10. Krisanich, Pál nevű szolgálja	+	} Nemes Krisanich György jobbág yai.
Jursachych Jakab	+	
Jursachych Tamás... ..	+	
Bolkowac néhai puszta... ..	1	} Ezeket is Krisanich,
Mestrych Simon	1	
15. Simach Bertalan	+	} birja, régen Orlowchych jobbág yai.
Simach Mátyás	+	
Nemes Orlowchich István curiája	1	
Kachich János Razpowozelon puszta... ..	1	
Salkovich Péter	1	
20. Salkovich János	1	} Zanowich János jobbág yai.
Fabianich Ferencz... ..	1	
Krizsán veje Gergely	1	

Vlasich György özvegye	1
Gozpoych István	1
25. Simathich Mihály	1

Összesen 25 telektulajdonos ;
17 egész, 8 féltelken,
3 pusztelek. 1)

S z o l g á l m á n y o k :

1. Szt.-Mihály napi adó telkenként 50 d. ... 2 f. 75 d.
2. Füstpénz hushagyókor, tűzhelyenként ... 4 d.
3. A dézsma mint Gaz faluban.
4. Karácsonyi tartozás megváltásából befoly ... 27 d.
5. Tyúk és kenyérváltásból... 22 d.
6. Munka mint Gazban.
7. A várnagy és ispán bevallása szerint a nemesek jobbágysai ugyanazon kötelességekkel és szolgál-mányokkal tartoznak, mint a vár jobbágysai.

Dubováci zsellérek: 1)

Koz Márton	15. Kwchych András
Pawlynowich Orsolya	Pawlynowich Lucza
Jansech Péter özv. Ilona	Popowych Péter
Mátyás szabó	Mihály oláh
5. Lylak Márton	Sewersych Kristóf
Nazwp Doróttya	20. Sewersych Ferencz
Wellanowych Ferencz	Klywchar Pál zsellérje Tamás
Mws Gergely	Spyssich János
Zwarachky György	Maly Péter
10. Bwrich Doróttya	Mihály Szabó
Wlazanowych Gergely	25. Zelak (Seljak) Miklós
Zwarchay Mihály (de Zwarcha)	Grubyssa Sostar
Jeuchich Péter	Wlasych Simon
Tuskanich János	Glananovich Lukács.

Összesen 28 zsellér.

Petrovyecz Ilona özv.	Farkassych Pál
Brykowieza Lucza „	Swsany Lőrincz
Banych István	Klymzych Mátyás
Thwskanyeh Miklós	Barbych Mihály

Behan János.

Ezek csak pajtákban laknak; összesen 9-en.

1) 26 egész telek, 9 féltelék 1579-ben.

2) 1579. a dubováci zsellérek és szolgálk 57-en vannak felsorolva. Lopašič.
103—105. l.

A vár (alodiális) tartozékai:

A várhoz tartozik a Kulpa melletti fensíkon s a vár felett 90 hold szántó, ha nincs árvíz, jól teremnek, a hegyi kaszálók szénát adnak.

Gaz faluban mintegy 20 hold irtvány föld, ez most Károlyváros legelője.

Nyolcz hold pusztá telek Gaz falvában.

Két nagy szénapajta: Czurakon és Kwthon.

(Gaz mellett) Száz boglyára való rét.

Három hitvány halas tó.

Legelőnek való birto'k a vár mellékén, ma nem használják.

Magtár.

Három veteményes kert.

Gyümölcsös, különféle fákkal.

Kis erdei legelő.

Tölgyerdő nincs, a jobbágyok Ozaly vára erdeiben vágják a földesúr engedelmével épületnek való s tüzi fát.

50 kapás szőlő Ztrusa mellett.

Még egy elhanyagolt szőlő.

A zselléreket könnyebb munkákra alkalmazzák: kertekben, a vár tisztogatására. Ezek közt vannak a birtokaikból elűzött nemesek is, kikre nézve azonban szemmel tartják azt a szabályt, hogy nem bánnak velük mint paraszttal.

Ezen felül vannak hegyi lakók, kik szölleik mellett gunyhókban laknak, s a kiket úgy foglalkoztatnak, mint a zselléreket.

Ezek:

Grwbysina Orsolya

Bwdynich Kowach János

Ottwych Márton

Stakor Miklós

5. Zuknar Márk.

A vár alatt tanyáznak azok a török elől menekült idegenek, kik apró putrikban vonultak meg s holmijukat ott őrzik. Ha valamelyik benne lakik, zsellérszámba megy, s egy kappant fizet a várnak évenként. Pénzben megváltva 85 d. tesz a jövedelem.

Ezek a menekülők névszerint:

Hraztowsky Gáspár

Jerkho János

Farkassych Mihály

Syde András

5. Krapacz György

Maly György

Mokrycz Mihály

Drakssych János, 8-an.

A többi pusztaság.

Ezekből vannak a rendes jövedelmek.

Nemes *Peranzly János* Dobovac zálogbirtokosa, bevallotta a következő jövedelmeket:

1. Borból dézma 660 köből

1 köből = 20 mazana = pint.

A gróf belső embereinek jobbágysai nem fizetnek dézmát a grófnak, azokat gazdáiknak adják.

2. Földmivélés után:

Buza...	---	---	---	---	---	350	quarta
Árpa...	---	---	---	---	---	55	„
Zab...	---	---	---	---	---	150	„
Köles	---	---	---	---	---	250—300	
Kása	---	---	---	---	---	150	quarta
Széna	---	---	---	---	---	180	boglya. ¹⁾

Ezeket a város közelsége következtében jobb áron lehet értékesíteni.
Az ispán adatai szerint

piaczi árak 1583²⁾-ban:

1 boglya széna	---	---	---	---	---	---	80 den.
1 köböl bor	---	---	---	---	---	---	80 „
1 quarta buza	---	---	---	---	---	---	2 f. 20 „
1 „ rozsa, köles, törköly, árpa	---	---	---	---	---	---	1 f. 40 „
1 Zab	---	---	---	---	---	---	80 „
1 Kása (zyrak)	---	---	---	---	---	---	80 „
1 Quarta = 1 ¹ / ₂ bécsi köböl.							

Marha stb. fejek	---	---	---	---	---	---	5 denár
Disznó feje, oldalas	---	---	---	---	---	---	5 „
Tyuk	---	---	---	---	---	---	2 „
3 tojás	---	---	---	---	---	---	1 „

Ezen adatok alapján állíták össze amaz inventariumot, mely az udvari kamara elé terjesztetett. Horvátország katonai biztosa lévén ekkor gr. Thurn József. Ezek után áttértünk

P. o k u p i a vára jövedelmeinek ³⁾

összeírására.

Pokupia várának a Kulpa folyón belől tág határa van. Hossza, kezdve a jamnyczai nemesek birtokától⁴⁾ — melyen a Zredeckhy erőd épült — a régebben Vrana perjelségéhez tartozó *lythovaniich*-i határig: két teljes magyar mértföldet tesz,⁴⁾ szélessége egy magyar mértföld. Mindamellet Pokupya várához akkor csak egy jobbágytelek tartozott, a többi puszta-telek volt.

A többi terület több kisebb-nagyobb *praediumra* és *birtokra* oszlik, mely meghatározott határokkal bíró *praediumok* és *birtokok tulajdonosai praedialis nemesek és zsoldosok (vasatlí). E praedialis nemesek és zsoldosok a földesúr (dominus terrestris) irányában köteles engedményességen felül, Pokupia vára fenntartására fizetik azt a bért, melyet már a földesúri jog elismerése fejében régi kiváltságleveleik megállapítottak. Ez a földbér Szt.-Márton püspök napi bérnek nevezetik, mert akkor szedik*

be s ma teszen 29 f. 89 d.

1) Károlyváros katonái s az uszkokok miatt mindig kevesebb lett a jövedelem.

2) Károlyvárosban.

3) E vár összeírása világos bizonyíték, hogy a régi királyi várszerkezet Szlavoniában — minthogy később hozták be — túlélte a magyart, illetőleg megtartotta jobban eredeti tagozatát. A jellemző helyeket ritkítva szedéttük.

4) Birtokaikat I. Blagay Okt.

5) 6000 lépés.

E *praedialis nemesek jobbágysai* (coloni ipsorum nobilium) mindenmü természetben tizeddel tartoznak, hasonlókép a borból, sertés és méhek után is. Sertésváltáság czimén, ha van annyi, a tizediket adják. Minden jobbágytelektől a várnak *nyestpénzt* fizetnek.

A tizedjövedelem nagysága az évi terméstől függ, az 1583-ki nyomorúságos vala, a föld s a szőlő termése elpusztult.

1583. a tizedjegyzék ennyit mutatott ki:

Buza	42	quarta
Őszi buza	4	„
Zab	21	„
Köles	167 ^{1/2}	„

Árpa, köles, kása az idén nem termett.

Egy quarta = 3 bécsi mérővel (Meez, Metzen).

A sertéstizedből bejött	8	darab
Méhköpi	13	„
Bor	290	köböl.

A köből egyforma a bécsi urnával ¹⁾ s 20 zágrábi pint van benne, egy zágrábi pint felér bőven két béccsivel.

A nyest pénzből bejött	19 f. 4 den.
Sertésváltáságból	17 f. 4 „
Praedialis nemesek censusa	29 f. 89 „

A várnak tizedfizető nemesi jobbágya van 320, a véghatáron azonban nyomorúságosak, ide nem tudva a nemesi curiákat, a wratezai praediumot és a berkswewynai bíróságot.

A wratezai praediumot Alapy Gáspár bírja, melytől évenként 50 forintot adott a topuszkói apátnak. 1578-ban a kalocsai érsek, a zágrábi püspök e bért a végekre való tekintettel leszállítá 25 frira; ezt évenként tartozik fizetni Alapy Pokupia várának.

Berkusevinéért ugyancsak Alapy uram a szerződés értelmében évenként 10 forint árendát tartozik fizetni Draskowich püspöknek és apátnak.

A praedialista nemesek és registromba iktatott curiák száma 60 (ezek vannak többségben). *A tehetősebbeknek jobbágaik, kastélyaik, illetőleg megerősített helyeik vannak, melyekben jobbágaikkal együtt védik magukat a Kulpán átjövő ellenség ellen s folyton őrzik a határt. Ilyen várkastély Pokupia határában van vagy harmincz. A praedialisták nagyobb része a bán seregében zsoldos, mások az ország báróinak szolgálnak.*

Bizonyos időre választott comesük vagyon, a kit ispánnak neveznek, s a ki a topuszkói apátság régi szokása szerint évenként háromszor ül törvényszéket. Tőle az apáthoz, onnan a magyar király személye elé föllebbeznek. ²⁾

A nemesek jobbágysai ingyenes munkát tartoznak szénakaszálás és aratás alkalmával Pokupia várának.

¹⁾ Tiroli akó = 52 bécsi pint. 1 bécsi pint = 4 meszely.

²⁾ Ime a régi szlapon nemzetségi szervezet maradványa *zsypán*. Tanulságos adatok vannak *Lopašić Radoslav Občina Draganička* cz. tanulmányában.

A várnak földje, legelője, kertje, birtoka, a vadászati s halászati joga a Kulpában az övé.

Vámat szed a Dubovactól Sziszekbe a Kulpán sót szállító hajóktól, még pedig bizonyos mennyiségű sóban. Most ritkán közlekednek a hajók. És ez a jövedelme vagyon Pokupia várának.

A vár költségei:

Hat kapuőre s két strázsája van.

Várnagya két szolgálval.

A kapuőrök és strázsák fizetése évnegyedenként 21 frt, összesen 84 frt.

A várnagynak, a ki egyúttal a nemesek választott ispánja s rendes bírása, nincs conventiója a bánnal.

Kap: Kölest	60 quartot
Bort	60 kub.
Sót	5 quart.

Szalonnát, a mennyit a tizedből kaphat.

A búza és bor ára 1583-ban:

a búza quartját Pokupian eladják	1 fl. 20 den.
köles	— „ 35 „
zab	— „ 40 „
bor, köbölje	— „ 80 „

A biráskodás révén a praedalistáktól befolyó bírságpénzek jövedelme rámegeyen 50 frtra, néha 100 frtra is, hacsak el nem engedi a díjat kegyelemből.

Az ellenségtől elszedett préda egyharmada őt illeti.

Csekély itéletünk szerint, a föntebbiek után Pokupia vára összes jövedelméből 200 forint jut a bánnak.

Záradék.

Zágráb, nov. 17. 1583.

P. H.

Chramya Kristóf,
mp.

és *Wrnoczy dicator,*
mp.

A dubovaci vár jövedelmei:

	frt	den.
1. Rendes census	66	37
2. Ajándékok megváltása	16	14 ³
3. Merchya (Mércze) jövedelem	25	—
4. Marha, baromfi	25	—
5. Vám	30	—
6. Borból	528	—

T e r m é n y e k :

	frt	den.
1. Buza	782	—
2. Árpa	77	—
3. Zab	120	—
4. Köles	350	—
5. Széna	180	—
Összesen	2349 f.	5 den.

Eredetije: a cs. és kir. közös pénzügyministerium levéltárában: Urb. fasc. 7. nr. 202.

*

Az 1579. összeírás¹⁾ 2751 fl. 23¹/₂ denárra becsüli a jövedelmet, mely 3439 rh. forintnak s 73¹/₂ den. felel meg. A magyar forintban 100 denárt számítottak, 300 denár megfelelt 225 krajczárnak, 1 denárnak pedig megfelel 3·08 o. é. krajczár, a 60 kr. akkori forint pedig 1·8480 o. é. frtot ér.²⁾ E szerint a kerekszámban 2400 magyar forintra tett jövedelem, 3000 (60 kr.) rh. frtnak felel meg.

A jövedelemnek csak igen csekély része folyt be készpénzben, az évi eredmény mindig a természessel egybefüggő vásári coniuncturától függött. Dubovacnak különben a Krajnával való közelség következtében már a fekvése is nagy előnyöket biztosított. A Kulpa és Száva forgalom egy része, a Laibach-Messling-Adriai forgalom Dubovacot már a XV. században is jelentősebb helylyé avatták. Gabona- és sókereskedelem szempontjából élénk hely lévén, ez a kicsi vidék már magában hordta a várossá fejlődés csiráját. Hogy nagyobb virágzásra nem vergődhetett, annak az az oka, mert a vár, mint védelmi középpont utját állta a dubovaci két városrész fejlődésének, s mivel a múlt századbeli kereskedelmi és ipari irányzat nem kedvezett a horvát vidékeknek. Ezért maradt meg depó-városnak.

Tekintve a régi várbirtok-kezelést, a hol értelmes patriarchalis-mussal arányosan lehetett elosztani a szolgálmányokat, ily nem kiváló talaju, már karstosodó erdőterületekkel határos vidéken az előbbi állapot anyagilag könnyebb megélhetést biztosított, mint ma. Károlyvárosra vonatkoztatjuk ez állítást, mely ma csak transitó hely s a

¹⁾ Lopašić i. m. 112. l. A horvát jegyzék még a Tadyolowych Andrásnak elzálogosított Zvarcha (Svarča) birtokot is ideveszi. 113—117. l.

²⁾ Schalk: Der Wiener Münzverkehr im XVI. Jahrh. Num. Zeitsch. XVI. 459.

krajnai belforgalommal sincs csatlakozása. A modern utas, ha látja e vidéket s középpontját a várost, nem nagyon ügyel a részletekre, mert alig várja, hogy a Karstot elhagyván, pillantása tengerre essék. Csak a történetirót érdekli a dubovaci vár-rom, mely vagy másfél kilométernyi távolságra a várostól, egymagában hirdetője a régi magyar-szlavon időknek. Évről-évre fogy az emlékezete ennek a letűnt kornak, mint a hogy pusztul s vész a rom is, kövei hullván.
